

« zurück blättern vor »

MAŁPA subst. f., ab 1420. **1)** ‘Affe’ – ‘zwierzę z podrzędu o tej samej nazwie’: Anf. 15. Jh. R XXIV 65, STP *Malpa simea*. o Mitte 15. Jh. MPKJ V 431, STP *A kako nyerostropny byzkvp prze swoszalyonosc y swoy zzywot zly przyrownan jest malpye*. o Ende 15. Jh. R XXXIII 187, STP *Mqvlpy lamiae*. o (†ca.1529) 1578 BierEz Kv, SPXVI *Zwierzęta niegdy Siem miały / By sobie Krolá wybráły: Więc málpá Krolem zostátá*. o (1595) 1598 KlonFlis E3, SPXVI *Sámá namędrfsza mistrzyni náturá / Vczy rzemieślá dowcípnego gburá / Iey násláduie / iáko więc z dáleká / Málpá człowieká*. o 1777 Zab. XV/2, DOR *Małpa dla ludzkiej rozrywki chowana była przy dworze bogatego Pana*. o 1857 Dz.Lit.Lw. 9, DOR *Do kawiarni zawita czasem Cygan z małpą i bębenkiem, pieśniarz z bandurką*. o (1936) 1955 Hertz B.Samow. 142, DOR *Ze zřecznošciá małpy wdrapałem się na stojácą w pobliżu drabinę*. – STP, SPXVI, MAČZ, CN, TR, L, SWIL (zool.), SW (zool.), LSP (zool.), DOR. **2)** ‘leichtes Mädchen, Prostituierte; auch als Schimpfwort’ – ‘kobieta lekkich obyczajów, prostytutka; też wyzwisko’: 1547 LibMal 124v, SPXVI *Thamze fama organyfszczina y zynnimy malpamy kthorych doffycz chowa oną oglyądowala*. o 1554 LibMal 194, SPXVI *y przethofch malpi zzanthuza pobracz kazal*. o 1564 Mačz 413d, SPXVI *Prostibulum, Pofpolita málpá nierządna niewiáftá*. o 1597 CiekPotr 87, SPXVI *Postánowionego tám pofytlác potrzebá, Aby od ksiąg, do stroiów, do zbytkow, y do małp Nie udat się*. o (1695) 1733 Chrošc.Ow. 117, L *Umiera żona, żeć z małpą milsza, niż z nią zabawka*. o 1887–1922 Wisła IV 843, WIECZ *Kobieta złego prowadzenia – małpa*. o [LBel.] (1935) 1936 Goj.Dziew.I 178, DOR *Ta małpa wyjechała, wyjechała, uciekła z sędzią spod piątego*. – SPXVI, MAČZ, CN, TR, L, SW (rub.), LSP (pogardl.), DOR (przen.). **3)** ‘beleidigend über einen Menschen, der gedankenlos jmdn. nachahmt, oder über einen häßlichen, böartigen Menschen, der Gelächter, Abneigung, Verachtung erweckt’ – ‘obelżywie o człowieku bezmyślnie naśladowującym kogoś lub o człowieku brzydkim, złośliwym, wzbudzającym śmiech, niechęć, pogardę’: 1549 RejKup m8v, SPXVI *I das sie they malpie zwodzić*. o 1566 GórnDworz R3, SPXVI *Iáko Białobocki gdy mu kiedis niewiáftá iego zbytnie potráwę ofoliłá [...] znać bezeczna málpó powieda / bo przed solą / y iešć nie mogę*. o (†1885) 1888 Bart.A.Sat. 50, DOR *Wiem, że chodzą o mnie gadki, jakoby była złošnicą, i że te małpy, sąsiadki, mają mnie za sekutnicę*. o 1921 Ritt. Noc. 102, DOR *Czy myślicie, że boję się tej obrzydliwej małpy? Pójdę zaraz do niego i powtórzę mu wszystko, co powiedziałem*. o 1949 Czesz.Pocz. 44, DOR *Czego z siebie małpę robisz? – odwrócił się do mnie zaczepnie*. – *Wygtupiasz się, dusery prawisz, jakbyś u fryzjera praktykował*. – SPXVI, CN, TR, SWIL, SW (rub.), LSP (przen.), DOR (przen.). **4)** pl. ‘das Fell von

Affen' – 'futro z małpy': [hapax] (1843–1880) 1951 Chłęd.Pam.I 61, DOR
*Wymogłem na ojcu jeszcze w ósmej klasie, że mi sprawił czarną czamarkę
do stanu i czarną aksamitną krakuskę brunatnymi obszytą małpami.* – Sw
(kuśn.), DOR. ◊ **Etym:** frühnhd. *malaffe* subst. m., 'Darstellung eines Affen
mit großem oder offenem Maul als Bild für einen glotzenden oder gaffenden
Menschen', GRI, nur für Inh. 1, 3. ◊ **Konk:** †*frajer*. ◊ **Komp:** *matpikról* subst.
m., 'Dummkopf, Trottel', zuerst geb. Sw; *matpodrzew* subst. m.,
'Affenbrotbaum', zuerst geb. Sw; *matpoksztatny* adj., 'in der Gestalt eines
Affens', bel. seit 1949, DOR, zuerst geb. DOR; *matpolicy* adj., 'mit dem
Gesicht eines Affens', bel. seit 1937, DOR, zuerst geb. DOR; *matpolud* subst.
m., 'Phantasiewesen', bel. seit 1945, DOR, zuerst geb. DOR; *matpowodnik*
subst. m., 'Affenführer', bel. seit 1765–1784, L, zuerst geb. L; *matpozwierz*,
matpizwierz subst. m., 'Halbaffe, Lemur', bel. seit 1789, L, zuerst geb. L. ◊
Der: *matpisko* subst. n., [hapax] 1447 R XXXIII 180, STP; *matpież* subst.
m., 'männlicher Affe', 1532 BartBydg 143b, SPXVI; *matpi* adj., 'affen-;
weibisch, verweiblicht', 1534 FalZioł V 82v, SPXVI, zuerst geb. MAČZ; *matp*
subst. m., 'männlicher Affe', [hapax] 1541 Mymer² 26v, SPXVI, zuerst geb.
ČN; *matpiczka* subst. f., 1564 Mącz 393c, SPXVI, zuerst geb. TR; *matpieę*
subst. n., 'kleiner Affe', 1595 KmitaSpit A4, SPXVI; *matpica* subst. f., 'Affe;
Schimpfwort für eine Frau', [hapax] 1950 Jaroch.Niemil. 120, DOR, zuerst
geb. TR; *matpeczka* subst. f., zuerst geb. L; *matpować* v. imp., 'jmdn. oder
etw. gedankenlos nachahmen', †1830 Śniad., Sw, zuerst geb. SWIL; *matpić*
v. imp., 'gedankenlos, blind etw. nachahmen', (1832) 1833 D₃Przedmieścia
8-10, SJAM, zuerst geb. Sw; *matpiarz* subst. m., 'Affenführer;
gedankenloser Nachahmer', (1919) 1930 Perz.Uczn. 8, DOR, zuerst geb.
SWIL; *matpowaty* adj., 'affenähnlich', [hapax] 1877 Święt.A.Moral. 213,
DOR, zuerst geb. DOR, nur für Inh. 1, 3; *zmatpować* v. pf., 'nachäffen',
†1887 Krasz., Sw, zuerst geb. Sw, nur für Inh. 3; *matpka* subst. f., 'kleiner
Affe; auch: kleine Flasche Wodka', 1888 Gomul.Róże 52, DOR o 1959
Szczyg.Żegl. 62, WIECZ, zuerst geb. Sw; *matpiatka* subst. f., 'eine
bestimmte Affenart, Lemur', [hapax] 1950 Radlicz Geogr.VIII 298, DOR,
zuerst geb. Sw; *matpison* subst. m., zuerst geb. Sw, nur für Inh. 1, 2. ❖
Die geltende, bereits von Korbut vorgeschlagene Etymologie (nhd.
Maulaffe) ist phonologisch schwierig: (frühnhd.) /au/ → poln. /a/ tritt nur
in tschechischen Lehnwörtern (deutscher Herkunft), z.B. *bawetna*, *bukszpan*,
auf; der Wegfall des inlautenden /a/ kommt sonst nicht vor, dt. /f/ → poln.
/p/ findet sich nur in älteren Lehnwörtern gemeinslawischer Herkunft. Auch
bezeichnet nhd. *Maulaffe* nie einen Affen. Semantisch ließe sich diese
Etymologie vielleicht retten, wenn man vom frühnhd. *Malaffe* ausgehen
würde (s.o.), das bei GRIMM aus den Schriften von Kaiserberg, Ende des
15. Jhs., gut belegt ist, denn hier handelt es sich um die D a r s t e l l u n g
eines Affen. Dies löst jedoch die übrigen Schwierigkeiten nicht.

« zurück blättern vor »